

Формування національно-патріотичної свідомості в учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти (методичні рекомендації)

В умовах воєнної агресії Російської Федерації в Україні, національно-патріотичне виховання учнів набуло як ніколи важливого й актуального значення, виникла нагальна необхідність переосмислення зробленого та здійснення системних заходів, спрямованих на формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активної участі в громадсько-політичному житті країни;
- верховенства права, поваги до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;
- толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України [5].

Акцентуємо увагу на важливості усвідомлення учнями поняття «патріотизм» та необхідності формування громадянина-патріота своєї країни. Патріотизм (від латинського *patria* – країна, вітчизна, батьківщина) – моральна позиція, що виявляється в любові до Батьківщини, гордості за її успіхи та досягнення, у повазі до історичного минулого, культурних традицій, у готовності відстоювати її незалежність [8].

Національно-патріотичне виховання являє собою систематичну, цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, закладу освіти з формування в учнів високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [9].

Звертаємо увагу, що основні стратегічні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти визначено Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» [9] та Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» [7].

Головна мета національно-патріотичного виховання учнів – націлити освітній процес на виховання патріота своєї країни, а отже – громадянина, який: цінує ідеали свободи, права людини; готовий захищати Батьківщину та працювати для її розвитку, підвищувати міжнародний авторитет; поважає конституцію, закони держави, правові норми; володіє державною мовою; поважає батьків, традиції; має почуття дбайливого господаря своєї землі; шанобливо ставиться до культури, звичаїв національних меншин, які проживають в Україні [5].

У «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від

06.06.2022 № 527 визначено, що національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної свідомості учнів на основі громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного та екологічного виховання, що відповідають вимогам і викликам сучасності та спираються на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання та традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [5].

Звертаємо увагу, що національно-патріотичне виховання має наскрізно пронизувати весь освітній процес, органічно поєднувати національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове виховання та базуватися на національній історії. Отже, заклад загальної середньої освіти має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано будувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу; забезпечувати її національну безпеку; сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру та злагоди в суспільстві.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» учнем нової української школи є – патріот із активною позицією; новатор, здатний змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя [6].

Надзвичайно важливим є впровадження національно-патріотичного виховання в початковій школі, оскільки молодший шкільний вік (від 6 до 10 років) є найбільш сприятливим віковим періодом для виховання громадянської культури, формування патріотичних поглядів та почуттів дитини, морально-етичних принципів, утвердження національної ідентичності. Саме в цей період закладаються та формуються основи багатьох психічних якостей особистості, її ціннісні орієнтації, самооцінка [2].

Результатом національно-патріотичного виховання молодших школярів має бути національно-патріотична вихованість, яка характеризується рівнем сформованості патріотичних знань, якостей, почуттів; широким словниковим запасом національно-патріотичного змісту, що є виявом національної свідомості особистості [1].

Звертаємо увагу, що національно-патріотичне виховання учнів початкових класів має здійснюватися з урахуванням пізнавальних можливостей та психологічно-вікових особливостей учнів певного класу. Зважаючи на вікові особливості дітей, процес національно-патріотичного виховання учнів має бути безперервним і розпочинатися з перших років навчання у школі. При цьому, слід обов'язково орієнтуватися на отриманий ними морально-духовний досвід у дошкільному віці та в процесі родинного виховання. Саме в початкових класах поглиблюються знання школярів про родину, рідний край, державу [4].

Виховання патріотизму в учнів початкових класів як у сім'ї, так і закладі освіти має враховувати індивідуальні нахили та здібності дітей, здійснюватися рідною мовою, в атмосфері доброзичливості та взаєморозуміння, із опорою на

народні та сучасні педагогічні надбання, національну, світову культуру, загальнолюдські та національні цінності.

Акцентуємо увагу, що саме у молодшому шкільному віці важливо: формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання, учня, жителя міста чи села, уявлення про людину, як про головну цінність суспільства; виховувати любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, природи, рідного слова, побуту, традицій; отримати початкові відомості про Конституцію, права дорослого та дитини; учити дітей культурі спілкування, розвитку комунікативних навичок [4].

У Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа» зазначено, що в учнів нової української школи мають бути сформовані 11 ключових компетентностей, які є основою для успішної самореалізації як особистості, громадянина, одними із яких є: уміння спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; громадянська та соціальна компетентність; екологічна грамотність. У початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі, спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Критеріями сформованості національно-патріотичної свідомості молодшого школяра вважаються: ступінь особистісного ставлення до української мови та використання її у різних сферах діяльності; ступінь активності в утвердженні цінностей української культури [2].

Радимо національно-патріотичне виховання в початкових класах здійснювати на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004 році, 2013, 2014 роках, Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій і Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, війни Російської Федерації проти України [5].

Акцентуємо увагу, на необхідності щодня проводити в закладі освіти, класі загальнонаціональну хвилину мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, започаткованою Указом Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» (<https://cutt.ly/aXch4hf>). Після загальнонаціональної хвилини мовчання рекомендуємо проводити короткі бесіди з учнями про причини війни, про те, що означає для України дружня підтримка інших держав, про історичних діячів, які в різні часи боролися за незалежність нашої Батьківщини. Потрібно розповісти дітям, що держава та громадянське суспільство роблять усе можливе для відновлення миру та порядку в країні, відбиття зовнішньої агресії проти України, що лише в національній єдності та національній гідності наша сила та незламність. Обов'язковим елементом таких бесід має бути обговорення поведінки під час повітряних тривог, правил безпеки в умовах війни тощо.

Практична реалізація національно-патріотичного виховання у початковій школі вчителями молодших класів під час вивчення навчальних предметів має

здійснюватися систематично, не нав'язливо, із використанням ефективних елементів народної педагогіки, традицій національного виховання.

Важливим критерієм сформованості національно-патріотичної свідомості учнів початкових класів є використання української мови у різних сферах діяльності; ступінь активності в утвердженні цінностей української культури.

Рекомендуємо під час вивчення розділу «Мова і мовлення» предмету «Українська мова» звертати увагу учнів на багатство та милозвучність української мови; захоплювати дітей її красою; пробуджувати любов до рідного слова, прагнення вивчати. У 3-4 класах рекомендуємо пояснювати значення української мови для становлення незалежної самостійної держави України, роль української мови як державної.

Формуючи культуру спілкування, доцільно збагачувати мовлення молодших школярів українськими формами звертання, показувати їх зв'язок із національними традиціями та звичаями українців; пробуджувати інтерес до мовленнєвого етикету.

У процесі опрацювання правила вживання великої літери у власних назвах варто зосередити увагу учнів на застосуванні цього правила під час запису назви нашої Батьківщини, її столиці, рідного міста чи села, річок, морів, гір та інших географічних назв України. При цьому доцільним буде ознайомлення дітей із походженням цих назв, красою та неповторністю визначних місць України, Сумщини; із історичним минулим нашої країни, рідного краю, відомими людьми (письменниками, художниками, історичними постатями, спортсменами, акторами, артистами тощо).

Чільне місце на уроках української мови мають займати загадки, лічилки, мирилки, приказки, прислів'я, народні прикмети, уривки з казок, дитячих пісень, колискові, щедрівки, колядки, веснянки, заклички тощо. Реалізуючи виховний потенціал українського фольклору, зокрема дитячого, а також творів художньої літератури для дітей молодшого шкільного віку, варто пояснювати дітям, що багатство та розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь [3].

На уроках української мови та літературного читання рекомендуємо давати завдання з підготовки усної інформації, презентацій, навчальних проєктів, написання творів із пізнавальною інформацією патріотичного змісту, краєзнавчого характеру (про Україну; історичні події; земляків, які прославили Сумщину, рідне місто, село; бійців, які борються за незалежність України з російськими загарбниками тощо).

На уроках математики національно-патріотичне виховання рекомендуємо здійснювати з використанням задач із елементами краєзнавчого характеру, заснованих на цікавих фактах із історії рідного краю, народних звичаях і традиціях; відомостями про тваринний та рослинний світ нашого регіону; пам'ятними та визначними датами.

У процесі вивчення математики доцільно пропонувати учням самим складати завдання з елементами українознавства, таким чином упроваджуючи пошукову діяльність. Під час розв'язування задач учні мають коментувати

виконання дій. Це сприятиме розвитку усного мовлення, формуванню у школярів умінь правильно та грамотно висловлювати свої думки українською мовою.

Варто давати розв'язувати на уроках задачі екологічного спрямування, які допоможуть виховувати бережливе ставлення до природних багатств нашої країни, любов до рідної природи.

Одним із засобів національно-патріотичного виховання учнів початкових класів на уроках математики – є використання елементів народознавства. Зокрема, при формуванні компетентності виконання дій над натуральними числами доречно розповісти про українські старовинні одиниці вимірювання сипких тіл та рідин і порівняти їх із сучасними (цебер – 3 відра, корчак – 2 відра, відро – 10 кварт, корець – 100 кг, півкорця – 50 кг, гелетка – 25 кг, демерлія – 16 кг або пуд).

Під час вивчення геометричного матеріалу, предметами дослідження радимо узяти вишиванки та великодні писанки, орнаменти яких допоможуть розкрити глибину символічного мислення, геометричних перетворень та можливість розширити знання учнів про культуру українського народу.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» має сприяти соціалізації особистості молодшого школяра, його патріотичному та громадянському вихованню; формуванню в учнів патріотизму, соціальної справедливості, гуманізму, взаємоповаги; вихованню творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу, речей, самої себе, інших людей; установленню поведінкових еталонів [3].

Для ефективності впровадження національно-патріотичного виховання учнів початкових класів в позаурочний час пропонуємо практикувати проведення виховних годин у формі:

- зустрічей із волонтерами, учасниками бойових дій та їхніми рідними;
- майстер-класів за участю дітей та батьків із виготовлення сувенірів, оберегів для бійців ЗСУ;
- написання листів та малюнків воїнам;
- флешмобів, акцій, виставок творчих робіт, мініконцертів молодших школярів на підтримку біженців та учасників бойових дій;
- екскурсій із метою відвідування визначних історичних місць, ознайомлення з пам'ятками історії та культури рідного міста, села або ж онлайн-екскурсій в інші регіони країни;
- спільного перегляду мультфільмів, фільмів патріотичної тематики із подальшим їх обговоренням (про історію України, найбільші здобутки та досягнення українців, спрямовані на творчий, патріотичний, суспільний та особистісний розвиток дитини: «Це – наше, і це – твоє», «Микита Кожум'яка», «Літа мої», «Моя країна Україна», «Книга-мандрівка. Україна», «Знай наших» тощо); про козаків, козацький рід, український фольклор, народну міфологію: «Пекельна хоругва, або Різдво козацьке», «Чорний козак», «Сторожова застава» тощо);
- «круглих столів», диспутів, брейн-рингів, вікторин, присвячених героїчним подвигам українських воїнів, боротьбі за територіальну цілісність і

незалежність України (наприклад, до Дня пам'яті Героїв Круг, до Дня героїв Небесної Сотні; до Дня захисника України тощо);

– виховних проєктів: «Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина», «Мода на патріотизм», «Сучасні герої», «Славетні українці», «Козацькому роду немає переводу», «Сім чудес України» тощо.

Національно-патріотичне виховання в початковій школі виконує роль фундаменту, на якому будується вся система національно-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Набуті в молодшій школі особистісні якості, а також знання, уміння та навички не тільки забезпечують основу навчання та виховання учнів старших класів, а й значною мірою визначають якості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини [4]. Отже, завданням учителів початкової школи має стати вміло організована робота з національно-патріотичного виховання, яка сприятиме становленню громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору та діяльності, спрямованої на процвітання країни.

Використана література

1. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. № 2 (8), С. 76–83. URL: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(8\).2022.268057](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(8).2022.268057)

2. Добровольська Л., Чорновіл В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів: навчально-методичний посібник. Черкаси: Видавництво комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2016. 140 с.

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22 «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022-2023 навчальному році». URL: <http://surl.li/ctpmh>.

4. Моніторингові дослідження національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах: інформаційно-аналітичний збірник / укл. О. Курган. Суми: НВВ СОППО, 2017. 64 с.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України». URL: <http://surl.li/gymlo>.

6. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016 № 10/6-19 «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи». URL: <http://surl.li/hoha>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки». URL: <https://cutt.ly/eXcgxaY>

8. Мельничук О. Словник іншомовних слів. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія», 1985. 966 с.

9. Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» URL: <https://cutt.ly/WXcgwMM>

Методист з початкової освіти
навчально-методичного відділу
координації освітньої діяльності
та професійного розвитку КЗ СОШПО

О.В. Курган